

upravljajo delo. Kot odgovor na to vprašanje sodi tudi pojmovanje svetov v podjetjih pri Rozi Luxemburg, tovarniških svetov pri Gramsciju ali svetov pri Korschju.

Pri nas je po vojni prevladovala politika nad delom. Pri tem je zanimivo, da smo v Ustavi 63 uvedli institucijo »osvoboditve dela«, ki jo je Kardelj utemeljil kot odnose med ljudmi, kot osvoboditev delovnega človeka in ne kot fizično delo. Zakaj koncept svobodnega združenega dela, ki ga zastopa še Ustava 74, ni preživel? Sam koncept je nastal kot kritika birokracije in tehnokracije. Z združenim delom nismo uveljavili Marxovega antropološkega pojma dela, za delavce je delo še vedno nujno zlo, sredstvo za preživljanje in ne prva življenjska potreba.

Kocjančič analizira tudi delegatski sistem kot sredstvo integracije dela in upravljanja. V osnovi delegatskega sistema je razvidna absolutizacija človeka delavca, ki je značilna za specifične razmere v 19. stol. Delo naj bi se osvobodilo v vseh svojih dimenzijah in ne le v ekonomski. V zadnjem času še bolj izstopa nacionalna komponenta osvobajanja dela, kot to predvideva Ustava 74. V delegatskem sistemu je bila komponenta združenega dela predimenzionirana.

Kardelj je že postavil l. 1961 kot izhodišče naše ustave delovnega človeka-ustvarjalca in svobodnega proizvajalca. Iz paradigme upravljanja kot funkciji dela je razvil delegatski sistem. Ni slutil, da se bo dilema človeka ali delavca sčasoma zaostрила. Delegatski sistem je zasnovan na predpostavki dominacije združenega dela in delavskega razreda, ki se pa ni uresničila. Načelo dela kot podlage delegatskega sistema že zato ni moglo biti dosledno uveljavljeno, ker človek v svoji konkretnosti ni samo delavec.

V tretjem delu knjige obravnava avtor tudi sodobne spremembe dela. Danes se širi področje prostega časa, vendar tako delo kot prosti čas nudita človeku protislovne možnosti. Človek ni v odnosu do drugih ljudi samo v konjunktivnih (kooperacija, asimilacija, akomodacija), ampak tudi v disjunktivnih odnosih (konflikti, nasprotovanja, tekmovalnosti). Človek je zoon politikon tako pri delu kot v prostem času, zato za razlago odtujitve v prostem času ni uporabna Marxova shema baze in nadstavbe (Kocjančič, 127). Človek ni samo homo faber, ampak je homo sapiens s kompleksnejšo strukturo. Na osnovi tega avtor sklene, da »je samo človek v celokupnosti svojih potreb in interesov subjekt upravljanja splošnih

zadev, delavec pa je subjekt upravljanja v proizvodnji« (Kocjančič, 127). Sodobne družbe so policentrične in delo je eno izmed njihovih središč. To pomeni, da tudi proletariat v nekem smislu ni izgubil središčne vloge, nekdanjo središčno vlogo pa je izgubil.

Zaradi sprememb dela se je spremenil tudi odnos med državo in družbo, ki ni več istoveten z odnosom baze in nadstavbe. Kultura je pogoj in os dela in ne samo njegov derivat (Kocjančič, 133). Avtor sprejema Sutličjevo tezo, da je danes delo bližje mitu kot stvarnosti. Delo pa ni le izraz kulture, ampak je temelj celotne civilne družbe. Odnose v civilni družbi je možno urediti z načelom »svobode za« in »svobode od«. To omeni, da je civilna družba svobodna od države v obsegu, ki si ga sama določa. Sodobne civilne družbe niso razložljive samo z Marxovo shemo človeka delavca, ker je nedomišljen in obrnjen pretežno v 19. stol. Po Kocjančiču je delovno funkcionalno načelo lahko podlaga samo za delovanje predstavniških organov v organizaciji združenega dela. Za delovanje skupščinskih družbenopolitičnih skupnosti pa ta shema ne zadošča. Tako avtor sklene, »da bi se morali na ravni civilne družbe preusmeriti od političnega monizma k samoupravnim in političnim oblikam pluralizma, na ravni oblasti pa od politične k pravni državi« (Kocjančič, 177).

Knjiga je pomembna predvsem zato, ker jasno opozarja, da v našem sistemu delo še ni dobilo tistega mesta in vloge, ki mu pripada in da se ni mogoče pri upravljanju opirati samo na marksistično (vključno z Marxom) pojmovanje dela.

Bogomir Novak

MITJA HAFNER FINK

Ideologija in zavest družbenih slojev v Sloveniji

(Marksistični center CK ZKS, Ljubljana, 1989, str. 91)

V letu 1989 je izšla pri Marksističnem centru CK ZKS knjžica z naslovom »Ideologija

in zavest družbenih slojev v Sloveniji«. Avtor dela je Mitja Hafner Fink.

Kaj je spodbudilo avtorja k pisanju? Odgovor na zastavljeno vprašanje daje v uvodu sam avtor: »Aktualna dogajanja v Jugoslaviji so med drugim tudi indikator transformacij vladajoče ideološke matrice in nasploh večje dinamike na polju ideoloških borb ter spreminjanja odnosov v celotnem ideološkem prostoru. Tu mislimo predvsem na dejstvo, da se, po revoluciji zgrajeni ideološki monolit, ki je dolgo časa uspešno branil situacijo ideološkega monizma, začena zopet krhati.« (str. 3)

Po avtorjevem mnenju so torej številne potekajoče spremembe pripeljale do tega, da ni več mogoče govoriti o ideoloških procesih le na področju »nezavednega«. Ideološki procesi, ideološki boji potekajo tudi na javnem prizorišču. To pa pomeni, da postane funkcioniranje tako subtilnega družbenega pojava, kot je ideologija, tudi neposredno razvidno in zaradi tega tudi empirično preučljivo. Prav s takšno empirično preučljivostjo tematike se avtor knjižice ukvarja. Še več. Mogoče je celo trditi, da je avtorjeva študija celovita predstavitev »ideološke tematike«. Njena celovitost je grajena tako na teoretični kot tudi (pretežno) na empirično izvedeni analizi te problematike.

Pri snovanju svoje empirične metode se avtor osredinja na nekatere vidike ideologije in ideološke zavesti v kontekstu preučevanja socialne strukture slovenske družbe. Povedati je treba, da graditev takšne empirične metode za preučevanje tako zapletenega, kompleksnega družbenega pojava kot je ideologija, nikakor ni lahko opravilo, kajti za njegovo kvalitetno izvedbo je potrebno zelo široko metodološko znanje. In prav to znanje avtor nedvomno izpričuje.

Pri snovanju svoje preučevalne metode izhaja avtor iz strukturiranja pomenskega polja vladajoče ideologije. V analizi ga zanimajo tudi razlike med pripadniki različnih družbenih slojev. Ko uporablja svoj analitični model in tudi ko interpretira zanimive izsledke raziskave, izhaja iz naslednjih temeljnih predpostavk:

a) Med pripadniki različnih družbenih slojev gre za razlike glede na njihovo zavestno odzivanje na dominantno ideologijo.

b). Med pripadniki različnih družbenih slojev pa gre tudi za ugotovljene razlike glede na njihovo vključevanje v transformacij-

ske procese dominantne ideološke matrice.

Pri tej razlagi pisec izrecno poudarja, da nima »v mislih poenostavljene sheme o družbeni biti, ki določa družbeno zavest. Odnosa „naddoločnosti“ seveda nismo v celoti zavrgli, ampak smo ga upoštevali v okviru strukturnega modela povezanosti med ideologijo, političnim sistemom in socialno strukturo konkretne družbe.« (str. 3). Avtor si namreč močno prizadeva, da bi pojem ideologije napolnil z vsebinami, ki bi ga kar najbolj osvetlile. To dokazuje tudi sama struktura knjige. V njej se namreč po uvodni osvetlitvi tematike najprej loteva obravnave pojma ideologije in problema njegove definicije. Sodi, da je ideologija pojem, pri katerem je mogoče zaznati njegovo sila frekventno uporabo. Prav ta pa postavlja zahtevo po njegovi kar najbolj natančni uporabi. Ob tem je zelo pomembna avtorjeva trditev, da je možno govoriti o dvojnem izvoru ideologije: po eni strani je to temelj, ki koristi stabiliziranju obstoječega, po drugi strani pa tudi akciji, ki naj bi obstoječe spremenila. »Tudi v družbeni misli se srečujemo s celo vrsto definicij ideologije, ki se bolj ali manj razlikujejo.« (str. 15) In celo povzročajo mnogotere nesporazume. Prav zato avtor sodi, da bi bilo potrebno ta pojem teoretično izostriti. Le tak je namreč lahko dober temelj za njegovo empirično preučevanje. »Pri naši definiciji ideologije je ključen njen dvojni značaj: ideologija kot proces, ki predstavlja povezanost (družbene) zavesti posameznikov in skupin na eni strani ter materialne družbene prakse na drugi strani.« (str. 15) Avtor pojasnjuje, kaj to pomeni na empiričnem področju.

Če sledimo nadaljnjim vsebinskim razdelkom publikacije, potem moremo ugotoviti, da so ta – ne da bi jih vse izčrpno predstavili – pretežno empiričnega značaja. Govore nam namreč o izhodiščnih postavkah za analitični preučevalni model ideologije v okviru empiričnega raziskovanja družbene slojevitosti slovenske družbe. Seznanjajo nas tudi z ideologijo in zavestjo družbenih slojev v Sloveniji. Skratka, predstavljajo analizo empiričnih podatkov. Opravljeno raziskovalno delo ugotavlja bistveno. To je: v letih 1986–1989 je mogoče zaznavati preobrazbene procese

v družbeni zavesti in ideologiji. In to v našem prostoru. Zaznavanje preobrazbenih procesov utemeljuje avtor s posredovanjem množice raznoterih konkretnih izsledkov.

Moremo trditi, da je avtorjevo delo pomembno iz več vidikov: z mnogimi inovativnimi metodološkimi pristopi bogati znanstveno oz. družboslovno misel. Z dobljenimi raziskovalnimi ugotovitvami je lahko pomembna smernica za prihodnji družbeni razvoj. Je pa lahko tudi dragoceno pomagalo pedagogom, družboslovcem (sociologom, zgodovinarjem, učiteljem predmetnega področja družbenomoralna vzgoja itd.) za posredovanje bogatejših družboslovnih znanj v njihovi pedagoški praksi.

Na koncu naj dodamo, da je prikazano delo plod prizadevanj zelo mladega raziskovalca, ki je ne le z izborom te sila aktualne teme proučevanja, pač pa tudi z njeno sistematično elaboracijo, že samo po sebi izziv in spodbuda za nadaljnja znanstvena raziskovanja tega področja.

Alojzija Židan

JURIJ PEROVŠEK

Razprava o nacionalnem vprašanju v KPJ leta 1923

INZ, Partizanska knjiga, Ljubljana, 1990,
str. 436

Mag. Jurij Perovšek je (v sodelovanju z dr. Jankom Prunkom in Jankom Pleterskim) zbral, uredil ter z več sto opombami opremil *Dokumente o oblikovanju nacionalnega programa KPJ*, kakor je podnaslovil to delo. Uvodno študijo je napisala dr. Latinka Perović, znana beograjska zgodovinarica, ki ima zadnja leta s slovenskimi zgodovinarji in politologi plodne znanstveno-raziskovalne stike.

Zbornik dokumentov je sicer druga knjiga v ediciji, ki jo je Inštitut za novejšo zgodovino (prej Inštitut za zgodovino delavskega gibanja) začel izdajati leta 1980 pod naslovom *Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem*.

V Zborniku je objavljenih 53 dokumentov, tj. razprav o nacionalnem vprašanju tedaj vodilnih predstavnikov komunističnega gibanja v Jugoslaviji. Te razprave so izhajale v drugi polovici leta 1923 v glasilih Neodvisne delavske stranke Jugoslavije.

Debata o nacionalnem vprašanju je za komunistično stranko Jugoslavije pomenila pripravo na III. državno konferenco, ki je bila prve dni leta 1924 v Beogradu, kjer so komunisti oblikovali federativno zasnovani nacionalni program, ki je temeljil na načelu samoodločbe narodov. Ta debata je bila kasneje lep čas »pozabljena«. Ponovno jo je obudil šele Janko Pleterski leta 1967 (glej PZGD, VII, št. 1–2). Zadnja leta je bilo temu vprašanju posvečeno nekoliko več pozornosti, zlasti v Srbiji (Latinka Perović in Desanka Pešić).

Objava teh dokumentov (med natisnjenimi je tudi nekaj slovenskih razprav, med katerimi izstopajo zlasti Gustinčičevi teksti) nima le znanstvene, se pravi historiografske vloge v smislu rekonstrukcije političnega razmišljanja v takrat že dobro definirani politični struji, ampak ima to delo samo po sebi precejšnjo teoretsko vrednost, saj razprave izvirno interpretirajo nacionalno problematiko. V to interpretacijo so zajete domala vse takrat znane pomembnejše teorije o tem vprašanju. Poleg tega se v opombah kaže širok razpon Perovškovega historiografskega znanja.

Drugi pomen ima ta knjiga v tem, da bralce opozori, da so v Jugoslaviji že pred približno sedmimi desetletji razmišljali o podobnih vprašanih skupnostnega bivanja, kot danes. Hkrati pa jo lahko razumemo tudi kot svarilo pred ponovnim zanemarjenjem tako pomembnega (političnega) vprašanja, kot je narodno. Izginjanje komunističnega gibanja iz jugoslovanske politične scene ni nikakršno jamstvo, da ne bi kdo v »narodnem imenu« spet storil kaj podobnega.

Milan Zver